

historische kring

HALFJAARLIJKS BERICHT N° 3 september 1991

HISTORISCHE KRING . POSTBUS 29 . 9989 ZG WARFFUM . tel. 05950-2380

VAN HET BESTUUR

contributie

Donateurs, die hun contributie voor 1991 nog niet hebben overgemaakt, worden verzocht dit zo spoedig mogelijk te doen op bankrekening 90.03.36.579 ten name van Stichting Historische Kring, postbus 29, 9989 ZG Warffum onder vermelding Donatie 1991.

Ook kunt u storten op gironummer 857400 ten name van de Verenigde Spaarbank Winsum/Warffum onder vermelding van bovengenoemd bankrekeningnummer bij de omschrijving.

donateursavond

De eerstvolgende donateursavond zal gehouden worden op vrijdag 11 oktober 1991, 's avonds om 20.00 uur te Uithuizermeeden in café De Koppelpaarden, Torenstraat 29. De heer Teun Juk zal voor de pauze een inleiding houden over de Algemene Historie van Uithuizermeeden en omgeving en na de pauze aan de hand van oude foto's spreken over de dorpen van de voormalige gemeente Uithuizermeeden. Introducees zijn welkom.

Voor deze avond wordt geen afzonderlijke convocatie verzonden.

bestuur

In de vacature Th. Smit, Uithuizen is in het bestuur benoemd de heer M. Th. ten Bos te Uithuizen. De heer A.F. Muntinga uit Zandeweer heeft zijn functie in het bestuur neergelegd.

publicaties

Er is besloten een publicatie (boek) uit te geven over de voormalige gemeente Usquert. Een vijftal bestuursleden hebben hierover reeds twee vergaderingen gehouden. T.z.t. volgen nadere mededelingen.

boek "De historie van Warffum, Breede en Rottumeroog"

Van dit boek zijn nog een aantal exemplaren verkrijgbaar voor de prijs van f 34,95 per stuk bij de Boekhoek, Noorderstraat 7 te Warffum en bij de V.V.V. balie in het Openluchtmuseum Het Hoogeland, Schoolstraat 4, Warffum.

INHOUD

van het bestuur	1
verslag van de bijeenkomst in het schathoes van de Menkemaborg, J. Toonstra	2
de landmaten in de gemeente Hefshuizen, M.A. Holtman	4
boekbespreking, C.G. Reinders	9
oud nieuws, J. Toonstra	11
indeling en herindeling gemeenten, W. Duinkerken ..	17

dit is een uitgave van de Stichting Historische Kring

redactie

E. de Boer
J. Toonstra
mw. A.C. van der Werf

stichtingsbestuur

J.P.J. Knol, voorzitter
C.G. Reinders, penningmeester
J. Toonstra, secretaris
W. Duinkerken
mw. A.C. van der Werf
J.F.B. Zuidema
M.A. Holtman
E. de Boer
M. Th. ten Bos

VERSLAG VAN DE BIJEENKOMST IN HET SCHATHOES VAN DE MENKEMBORG

Op woensdagavond 10 april 1991 trok een dertigtal personen naar de Menkemaborg te Uithuizen, waar de Historische Kring de tweede donateursavond hield. De conservator van de borg, de heer F.J. Veldman hield deze avond een inleiding over "in en om de Menkemaborg". Voor het invallen van de duisternis kon men, om alvast wat in de sfeer te komen, de vertrekken in de borg bekijken. Terug in het schathuis opende de voorzitter de bijeenkomst en gaf het woord aan de heer Veldman. Deze ging in op de ontstaansgeschiedenis en de ontwikkeling van de borg tot aan de toestand van vandaag.

In 1921 werd de borg door de erfgenamen van de laatste eigenaar/bewoner jhr. G. Alberda van Menkema geschonken aan het museum van oudheden voor Stad en Provincie Groningen. Hierop volgde een restauratie en in 1927 werd het complex voor het publiek opengesteld. Ongeveer 20 jaar geleden werd de borg een zelfstandig museum. De gebouwen en tuinen geven een situatie weer zoals deze in de 18e eeuw geweest zou kunnen zijn. Dat betekende dat de inventaris daarmee in overeenstemming moest worden gebracht. Een onderzoek werd gedaan naar de oorspronkelijke kleuren en restauraties aan gebouw en inventaris volgden.

Na de pauze ging de heer Veldman

verder met zijn verhaal en kwam ondermeer de historie van de tuin aan de orde.

In de twintiger jaren werd ook de tuin onder handen genomen door de bekende firma Copijn. Er werd een historiserende tuin van gemaakt. Toen werd ook een 18e eeuwse tuinontwerp in het archief gevonden en werden enige gedeelten van de tuin aangepast aan dit oude plan. Thans is de tuin alweer enige tijd in restauratie om de 18e eeuwse toestand zo goed mogelijk te benaderen. Een lijst van bomen en planten ontbrak bij het oude plan zodat voor het benodigde plantmateriaal oude 18e eeuwse tuinboeken bestudeerd moesten worden. Het personeel van de borg bestaat momenteel uit een conservator (die ook de borg Verhildersum bij Leens beheert), een huismeester, tevens meubelmaker en 2 museumassistenten. Verder werken er af en toe mensen van werkgelegenheidsprojecten, stage lopers en scholieren. Het tuinonderhoud wordt gedaan door het werkvoorzieningsschap WANN. Zoals bij dergelijke objecten dit vaak het geval is, zijn ook hier de financiën het grote probleem.

Hiermee beëindigde de heer Veldman zijn causerie en beantwoordde hij nog een aantal vragen. De voorzitter bedankte de heer Veldman hartelijk en liet dit vergezeld

gaan van een attentie.

Hierna kwam het reilen en zeilen van de Historische Kring aan de orde en kreeg het bestuur enige suggesties mee aangaande de bezorging van het halfjaarlijks

bericht.

Toen sloot de voorzitter deze bijeenkomst en wenste allen wel thuis.

J. Toonstra

DE LANDMATEN IN DE GEMEENTE HEFSHUIZEN

In een vorig artikel over het dorp Usquert werd de maat **schare werpta** genoemd, een maat die moeilijk thuis te brengen was.

Gelukkig is een mens nooit te oud om te leren. Bij één van mijn naspeuringen naar de oudste geschiedenis van onze omgeving ontdekte ik op het Rijksarchief in Friesland de uitdrukking **koegrazen werpta** in enkele dorpen langs de noordkust. Er waren meer aanduidingen in die stukken die aannemelijk maakten dat onder werpta een gebied werd verstaan, dat aan de zeekant van de valgen ligt en dat later aangeduid werd als buitendijkse gronden. Het woord **schare** is duidelijk. Het komt voor in inscharen, een groot stuk land waar vee van verschillende eigenaren werd ingeschaard of samen geweid. Oorspronkelijk waren de weiden in deze streken gemeenschappelijk en daar zijn de scharren, meenteweiden, gemeenscharren, hamriken en stadfennen een typisch voorbeeld van.

In oude stukken is een enkele maal sprake van het Kantster Hamrik, het gebied tussen Kantens en

Eppenhuzen. Ook de Tjuchems of Tiücha in Usquert, waar nu de vuilstort ligt was oudtijds ongedeelde grond van verschillende eigenaren. In Groningen werden deze gemene gronden grotendeels al in een vroeg stadium verdeeld onder de eigenaren, maar in Friesland zijn ze lang blijven bestaan. In Leens en Midwolde (WK) zijn ze tot aan de Eerste Wereldoorlog in gebruik gebleven en daarna verdeeld.

Een andere oppervlaktemaat rond Usquert was in de Middeleeuwen **reers werpta**. De oude benaming voor koe in het fries was rier, zodat dit duidelijk een maat was groot genoeg om een koe aan de hoge kwelder te laten weiden.

Er zijn in ons gebied meer namen van oppervlaktematen waarvan de oorsprong duister is. De woorden **wietgras** en **vrom** zijn daar voorbeelden van. Vrom is een landmaat uit de omgeving van Uithuizermeeden - Spijk. Er werd gewoonlijk een oppervlakte van een gras mee aangeduid. In de Meister polder werd tot aan de laatste oorlog ook nog de oppervlaktemaat **deimt** gebruikt. De grootte hiervan was gelijk aan die van vrom en gras, nl. 44,55

are.

Nu komt de vraag op, waarom waren er in de Middeleeuwen zo veel maten met een gelijke oppervlakte? De oplossing is heel simpel: Hieruit kan men de oorsprong van de landerijen te weten komen. Een gras was de oppervlakte grond nodig voor het houden van een koe. Daar was droge weidegrond voor nodig voor het weiden gedurende de zomer, maar daarbij kwam de oppervlakte nodig voor het winnen van hooi. Die hooilanden lagen op de laaggelegen madegronden. 's Winters werden die landerijen overspoeld door het water. De naam Uithuizermeeden is hier een mooi voorbeeld van. De maat schare werpta komt dan ook niet voor in het gebied oostelijk van Usquert.

De naam deimt wijst eveneens in de richting van hooiland. Het is afgekort van deimaat, dat dagmaat betekent en is dus de maat die een man in een dag kon maaien.

Tot aan de 15e eeuw werd op de Ommelanden Fries gesproken en vandaar de naam deimt. Omdat er vooruitstrevende mensen waren in die tijd en men graag in de vaart der volken wilde worden opgenomen, ging men de taal van de overheersers spreken. Zodoende werd het Fries in een periode van ruim een eeuw verlaten als volkstaal. Er is dus niets nieuws onder de zon in deze tijd.

De naam wietgras betekent gewoon groen gras, zoals de naam Wietwerd groene wierde betekent. Het wiet-

gras was dus een landmaat waarop een koe kon worden geweid in tegenstelling tot de maten die regelmatig onder water liepen en daardoor een minder soort gras voortbrachten.

In Usquert, Warffum en meer westwaarts werd de grootte van de landerijen gewoonlijk aangegeven in jukken, de oppervlakte die een span ossen in een dag kon lostrekken met een soort eg. Nu komt ongetwijfeld de vraag boven, hoe men de grootte van een juk, een gras of een deimt berekende. Dat verschilde van dorp tot dorp. De dorpen Uithuizen, Uithuizermeeden, Spijk, Bierum en zo tot aan Delfzijl hadden een even groot gras, vermoedelijk doordat vanuit Oldorp deze gronden werden ingepolderd. Het is bekend dat het rechtsgebied en daarmee de benamingen in deze streken van Oost naar West liepen. De rechtstoel van Stitswerd breidde zich zo uit over Kantens en verder naar Eppenhuisen. De rechtstoel van Eelswerd, later van Rottum, liep over Zandweer naar Oldenzijl en Oosternieland. Zo moet men zich de ontwikkeling voorstellen van de naamgeving van de gronden langs de kust. De scheiding ligt tussen Usquert en Uithuizen waar oudtijds een oude middenzee lag. Naar het Oosten kreeg men grazen van 360 vierkante roeden per gras en naar het Westen jukken van 270 of 300 roeden per juk. De grazen langs de kust hielden

allemaal 360 roeden van 12 voeten lengte, dus een konstante maat. Omgerekend naar tegenwoordige maat 44,35 are. Het oudste gebied waar met deze grazen gerekend werd is Zandweer. Misschien de oorsprong van deze aparte maat.

De lengte van de roedestok voor de jukken was wisselend. Hierdoor zijn de jukken niet alle even groot, maar liggen tussen 52 en 56 are, behalve het juk van Vierhuizen dat kleiner is.

Die roedestok was een lange stok, onderverdeeld in een aantal voeten en soms nog een aantal duimen of gedeelten daarvan. We mogen wel stellen, dat de stadgroninger voet in de Ommelanden gebruikt is vanaf 1425 en vermoedelijk zelfs vanaf 1346. Dit weten we uit het oude stadboek van Groningen, een boek vol wetten en verordeningen opge- maakt door het stadsbestuur. In artikel 46 wordt de lengte van de voet aangegeven als die tussen "dessen colupna" ofwel tussen twee uitsteeksels aangebracht aan het oude stadhuis. Iedere ambachtsman kon daar zijn duimstok gaan meten. De voet was onderverdeeld in 12 duimen. In 1812 werd de stad- groninger roedevoet door de heer Anaea gemeten op een lengte van 29,22 centimeter. Uit metingen door mij zelf verricht op een zevental roedestokken blijkt eerder een lengte van 29,25 cm. Deze maat werd in Groningen eveneens veel gebruikt en stond bekend als

de landvoet. Vermoedelijk zijn er in onze provincie meer voetlengten geweest, maar moesten die door de machtspositie van de stad wijken voor de stadsvoet. Deze veronder- stelling is gebaseerd op metingen van kloostermoppen in oude kerken. Veel van de oudste gebakken stenen hebben een lengte van rond de 32 centimeter, terwijl andere van de 13e en 14e eeuwse kerken een steenformaat hebben van rond een stadgroninger voet.

In de dorpen Stitswerd en Kantens had men oudtijds naast het gras de landmaat groot honderd, een opper- vlaktemaat van 300 vierkante roeden van 16 voeten, ongeveer 65,70 are. In Uithuizermeeden trof men het klein honderd aan van 240 roeden van 12 voeten, dus $\frac{2}{3}$ van het daar gebruikte gras, deimt of vrom. Die had een grootte van 29,60 are. Opmerkelijk in dezen is wel, dat de Spijksters in 1812 deze zelfde maat opgeven onder de naam gras, terwijl ze eveneens het echte gras opgeven van 360 vier- kante roeden.

De naam honderd (hundredum) werd al gebruikt door de Romeinen als landmaat, maar of de naam hiervan afkomstig is durf ik niet te be- weren.

De indeling van de roede in 12 voeten wijst op een Romeinse in- vloed. De oude inlandse maten werden namelijk binair of tweedelig verdeeld. In halven, kwarten of halfkwart roeden. De maten, munten

en gewichten van de Romeinse beschaving die in het begin van onze jaartelling en ook later onder invloed van keizer Karel de Grote in deze landen werden ingevoerd, waren gewoonlijk in twaalven of in zestigvoud verdeeld. Dat kwam onder invloed van de oude Babylonische beschaving die 6000 jaar geleden deze verdeling reeds maakte. Onze dag is zodoende nog altijd verdeeld in 24 uren, de maand heeft rond de 30 dagen en de dierrenriem is eveneens in twaalven ingedeeld. De hiervoor genoemde Groninger roede- en voetmaten werden gebruikt voor het meten van land, maar ook voor het meten van hout, steen, ijzer en wat dies meer zij. Er was nog een andere lengtemaat in onze omgeving in gebruik en dat was de ellemaat, gebruikt voor het meten van stoffen, garen en band. Deze maat werd binair ingedeeld, dus in tweeën. El, half el, kwart el en zo verder. Een el in de ware zin des woords was onze Groninger el niet. In de oude Friese wetten, welke dus ook hier golden, werd de lengte ervan gesteld als de afstand van de punt van de middenvinger tot aan de elleboog. De ouderdom van enkele van deze wetten moeten we vermoedelijk stellen op de tijd van vóór Karel de Grote, dus vóór het jaar 780. Onder invloed van deze koning werden hier nieuwe wetten ingevoerd aangaande maat, gewicht en munt. De oude wetten van de

Friezen mochten worden gehandhaafd, zolang ze niet in strijd waren met die van de nieuwe overheerser. De enigste inheemse lengtemaat van die oude tijden was de yerdstok. De Engelsen noemen het een yard. Hierin kunnen we de verbinding van onze verre voorouders met het Engelse volk zien. Een andere oude landmaat uit deze omgeving was de akker, op zijn Fries uitgesproken als eker. Lijkt het niet als twee druppels water op de Engelse acre ?

In het oude Hunsingoër landrecht hadden landeigenaars met een bepaald aantal grazen land het recht bij toerbeurt recht te spreken of een eed af te leggen om een verwant vrij te kunnen krijgen van een aanklacht. Over de oppervlakte grond om hier recht voor te verkrijgen wordt genoemd een grootte van 300 ponden weerdig land. Dus het land moest 300 pond waard zijn. Ziet u de overeenkomst met de munteenheid pond van nu in Engeland ? Of de Friese pondemaat ?

En wat te denken van de naam Londen, welke door de monniken ook wel Troy Nova werd genoemd. Die oude Friezen noemden het oorspronkelijk Nije Landen en dan op zijn Fries natuurlijk Nije Lannen. Of deze laatste veronderstelling op waarheid berust, laat ik graag aan u over.

M.A. Holtman

De redactie merkt bij het stuk van de heer Holtman op, dat veel van de door hem getrokken conclusies weleens in tegenstelling zijn met de tot nu toe aanvaarde meningen. Ook had de redactie een betere bronvermelding op prijs gesteld.

De redactie ontvangt overigens graag artikelen en reacties op artikelen en ook zou het aardig

zijn een vragenrubriek te plaatsen, waarin u vragen kunt stellen of andermans vragen kunt beantwoorden. Het redactieadres is

**Oostervalge 12,
Warffum**

De redactie behoudt zich het recht voor van al dan niet plaatsing.

De redactie.

De toren van Uithuizermeeden met rechts café "De Koppelpaarden"

BOEKBESPREKING

**Groninger kerken en hun schilder-
ringen**, door J. Schoneveld. Stad
& Landereeks deel 9. Uitgeverij
Matrijs te Utrecht. Het boek omvat
100 pagina's, met 83 zwart-wit
foto's en 8 kleurenplaten.

Sinds 1983 wordt telkenjare een
nieuw boek uitgebracht in de
succesvolle Stad & Lande
Historische Reeks, waarin belang-
wekkende aspecten van de geschie-
denis en de cultuur van Stad en
Ommeland aan de orde worden ge-
steld.

Nadat in de eerste acht delen al-
leen zwart-wit illustraties werden
opgenomen, overigens van voortref-
felijke kwaliteit, zijn in het
boek over de muur- en gewelf-
schilderingen voor het eerst acht
kleurenfoto's gepubliceerd. Dat
niet elke verandering een verbe-
tering behelst, wordt overduide-
lijk aangetoond in deze uitgave.
Niet alleen de kleurenplaten zijn
van inferieure kwaliteit, ook de
zwart-wit illustraties blijven ver-
beneden de maat. Wie de moeite
neemt de foto op het voorplat te
vergelijken met de soortgelijke
afbeelding op pag. 35, kan verder
zijn eigen conclusies trekken.
Doordat de bladzijden 84 en 85 van
elkaar gescheiden zijn door onge-
nummerde pagina's met kleuren-
foto's staat het bijschrift voor
de afbeelding op pag. 84 niet op
de naastliggende pagina, maar op

pag. 85.

De tekst van het boek voegt eigen-
lijk niets toe aan datgene wat als
vrij algemeen bekend mag worden
beschouwd, maar het is een voor-
treffelijk leesbare inleiding voor
hen, die middels dit boek voor het
eerst kennis maken met de enorme
rijkdom aan laat-middeleeuwse
muur- en gewelfschilderingen in
Groningse kerken. Zeer veel zaken
worden voortreffelijk verklaard,
maar voor een eerste kennismaking
wordt er toch nog te veel als be-
kend verondersteld. Wie was Gerson
(pag. 8), wat wordt bedoeld met
Florisstijl (pag. 10), wie is
Jechonias (pag. 39) en wie is
Zodiacus (pag. 71) en wie is de
Physiologus (pag. 93) ?
Gesteld wordt, dat de muurschilder-
kunst in onze streken weinig be-
kendheid geniet. Wellicht geldt
dit voor toeristen uit andere
landsdelen, in Groningen zelf is
men redelijk op de hoogte, mede
door de publicaties en kerken-
tochten van de Stichting Oude
Groninger Kerken. Een aantal
decennia geleden kon men niet goed
op de hoogte zijn, daar de meeste
schilderingen na de Reformatie met
de witkwas zijn behandeld. In de
laatste veertig jaar zijn zeer veel
kerken gerestaureerd, waarbij de
muurschilderingen werden ontdekt.
Het opsporen van de plaatselijke
bewaarder van de kerksleutel blijft
enige tijd vergen, daarin is de
laatste jaren geen verandering ge-

komen. Het is onverantwoord een kerkgebouw onbeheerd open te stellen. Vrijwel nooit echter wordt de gevraagde toegang tot het kerkgebouw geweigerd.

De 61 noten zijn achterin het boek verzameld en verwijzen alle naar verdere literatuur. Huizinga schreef overigens geen Herfstij, maar Herfsttij der Middeleeuwen. Op pag. 8 wordt gesteld, dat de afbeelding van het Laatste Avondmaal frequent in de kerken werd aangebracht; dit moge opgaan voor andere landstreken, in Groningen is deze voorstelling in de Martinikerk meer uitzondering dan regel.

Enigszins verwarrend werken de verschillende benamingen voor één-zelfde voorstelling, die gewoonlijk de "Presentatie in de tempel" wordt genoemd. Op pag. 15 spreekt de auteur van Opgang in de tempel, op de pagina's 23 en 34 wordt gesproken van Opdracht in de tempel en op bladzijde 44 is sprake van de Presentatie in de tempel.

Ten onrechte wordt gesteld, dat de vrouwenzijde, of de noordkant van de kerk meestal zonder ramen is uitgevoerd. In de regel hebben beide lange gevels een gelijk aantal vensters, oorspronkelijk ook van dezelfde grootte. In de noordgevels is deze situatie meestal het best bewaard gebleven, terwijl aan de zuidkant de ramen zijn vergroot om meer licht binnen te laten.

Aan de vermelding van de voorstelling van de levensstrijd tussen goed en kwaad, weergegeven door twee kampvechters in de Stedumer kerk, kan worden toegevoegd, dat deze schildering door de restaurateur destijds ondeskundig is aangevuld. De verliezende kampvechter had namelijk oorspronkelijk een gebroken zwaard, dat door de restaurateur van een nieuwe punt is voorzien.

Op pag. 46 is sprake van de talrijke parallellen tussen het Oude en het Nieuwe Testament; wellicht is het duidelijker te spreken van voorafschaduwingen of typologieën. Het grote gebeuren van de verlossing in Jesus Christus wierp zijn schaduwen vooruit, op tal van plaatsen in het Oude Testament zijn ze herkenbaar.

Onjuist is de vermelding, op pag. 48 dat de Boom der Kennis dezelfde is als de Boom des Levens. In het verhaal van de Zondeval in het 3e hoofdstuk van Genesis is uitdrukkelijk sprake van twee verschillende bomen. Om te voorkomen dat zij van de Boom des Levens ook nog zouden eten, werden de eerste zondaars uit het Paradijs verdreven.

Bij de beschrijving van de Majestas Domini op pag. 50 en 51 kan men lezen dat Christus in zijn linkerhand het evangelieboek houdt. Waarschijnlijker echter is, dat hier het Boek des Levens bedoeld wordt, zoals dat wordt genoemd in

het laatste bijbelboek Openbaring aan Johannes.

Op blz. 61 wordt gesteld, dat er 8 laatste Oordeels voorstellingen in Groningse kerken bewaard zijn gebleven. Volgens de stand van dit moment zijn het er 9, nl. in de Martini in Groningen en voorts in Westeremden, 't Zandt, Huizinge, Middelstum, Noordbroek, Usquert, Uithuizen en Loppersum. Vermeldenswaard is nog het verschil in grootte tussen de figuren van Jesus, Johannes de Doper, Maria en Petrus en de kleine zielen, die de graven opstaan. In de Middeleeuwen leefde men in de veronderstelling, dat de ziel met de laatste ademtocht het lichaam via de mond verliet, vandaar de kleine figuren. Opvallend in de Middelstumse voorstelling van het Laatste Oordeel is de muziekgroep die op de tinnen van de behuizing der verdoemden helse muziek ten gehore brengt, terwijl in Noordbroek een dronkaard, met zijn bierkroes in de hand hellewaarts wordt gesleept.

Vermeld wordt, dat de apostel Bartholomeus is geschilderd in de kerk van Stedum, maar ook in Usquert vinden we hem in de koor-sluiting. Christophorus is niet alleen te zien in de Martinikerk in Groningen, in Noordbroek en Sellingen, maar ook in Usquert en in Middelstum. Bouwvakattributen vinden we niet slechts in Appingedam, maar ook in Krewerd,

Godlinze en Noordbroek.

Wanneer een aantal afbeeldingen in kleiner formaat was uitgevoerd, zou in het boek ruimte beschikbaar zijn geweest, voor de ontwikkeling van het kleurenschema in Groningse kerken en voor de veranderingen in het kleurenpalet. Dateringingen worden nauwelijks gegeven, op de grote kwaliteitsverschillen tussen de schilderijen, soms binnen één kerkgebouw, wordt niet ingegaan. De non-figuratieve schilderijen en het fleuraal ornament komen niet aan de orde. Een belangrijk deel van de rijke symboliek die in de voorstellingen is verwerkt, wordt uitvoerig verklaard, ook wordt een korte levensbeschrijving gegeven van de belangrijkste heiligen in Groningse kerken. Een lijst van alle Groningse heiligen met hun attributen ontbreekt.

Het boek, dat vlot is geschreven in verstaanbare taal, zal ongetwijfeld een waardevolle leidraad zijn voor de grote groep belangstellenden voor de oude Groningse kerken en hun muur- en gewelfschilderingen.

C.G. Reinders

OUD NIEUWS

Oud nieuws uit een paar oude kranten, namelijk uit de Groninger Courant, algemeen dagblad voor de stad Groningen en de

Ommelanden, zoals in de kop staat vermeld (afb. 1).

Rechts bovenaan zijn een paar stempels geslagen, het zogenaamde dagbladzegel ter waarde van twee cent. Dit was een in 1797 door de Franse overheersers ingestelde belasting. Daardoor was de krant duur zodat de meeste burgers van informatie verstoken bleven. In 1869 is deze belasting opgeheven. De krant verscheen twee keer per week op dinsdag en vrijdag. Per kwartaal kostte een abonnement f 2,08 en franco per post f 2,40%. De Groninger Courant was opgericht in 1743 en de oudste in stad en provincie. Een andere krant was de in 1787 opgerichte Ommelander Courant, die sinds 1814 de Provinciale Groninger Courant heette. Beide kranten verschenen na de aanschaffing van het dagbladzegel

dagelijks.

Er kwam echter ook meer concurrentie o.a. van het in 1888 opgerichtte Nieuwsblad van het Noorden en de Nieuwe Provinciale Groninger Courant.

In 1878 werd de uitgave van de Groninger Courant overgedaan aan de bekende uitgever J.B. Wolters te Groningen en verscheen daar als Nieuwe Groninger Courant. In 1899 ging de krant over naar de uitgever van de Provinciale Groninger Courant om daarin in 1919 te worden opgenomen. De Provinciale Groninger Courant tenslotte werd in 1935 opgenomen in het Nieuwsblad van het Noorden.

De oude kranten van 145 jaar geleden waren niet zo uitgebreid als tegenwoordig. Het formaat was vier pagina's van ca. 27,5 x 45 cm.

afb. 1

Jaargang 105.

Dingsdag, 5 Junij 1846.

No. 46

GRONINGER

COURANT

ALGEMEEN DAGBLAD VOOR DE STAD GRONINGEN EN OMMELANDEN.

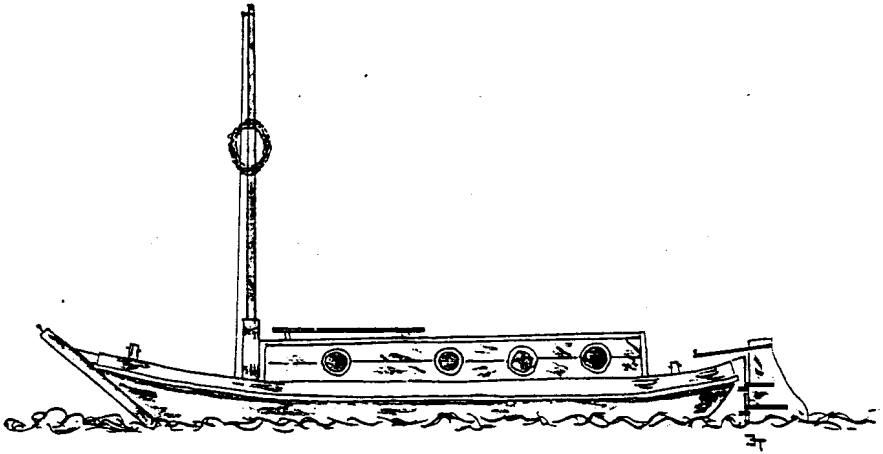

AANSPREKING.

Op Vrijdag, den 1sten Junij 1846, des voormiddags te elf uren, is een der appartementen van het Provinciaal te Ommelanden, zal, voor den STAATSLAAD, OOUKENBUR
meers, 46, bij dezerle afwezen
KRIJGERS
KRIJGERS

dienstplichtigheid en kwijtschelding van al het schietveiligheid der leening en zal worden overlijft. Alle Joden, die niet de verrijking van deze termijn niet tot een lezer collegium hebben, zullen dan, wanneer zij niet weigeren

publiek zullen worden bekend gemaakt. — De leening is gedaan door de gemeente van Groningen de som van 60,000 gulden bij de leening van een hospital

Grote koppen boven de berichten en afbeeldingen ontbreken.

De inhoud bestond ondermeer uit nieuws uit binnen- en buitenland, aankondigingen van aanbestedingen, zeetijdingen, prijzen van granen, zaden enz., ingezonden stukken, familieberichten en advertenties. Geen nieuws voor de hedendaagse lezer, maar wel nieuw omdat het een indruk geeft van de maatschappij van zo'n 150 jaar geleden.

Nieuws uit de direkte omgeving komt er weinig in voor en daarom trekt een bericht uit de krant van Vrijdag 5 Junij 1846 de aandacht.

Het betreft een ongeval buiten de Ebbingepoort te Groningen van de barge op Uithuizen. Een barge is een trekschuit, hier meestal naar het scheepstype snik genoemd (afb. 2).

Hier het verslag van het ongeval:

»

— Een ongeval, dat de schromelijkste gevolgen had kunnen hebben, doch 't welk alsnog een' niet verwachten gelukkigen afloop heeft gehad, heeft alhier gisteren buiten de Ebbingepoort plaats gevonden. Tervijl op dien dag tegen drie uren in den namiddag de barge, varende van Groningen op Uithuizen en terug, in het Boterdiep aldaar tot vertrek gereed lag, vertoonde er zich eensklaps tot opname zulk een groot aantal passagiers, dat de schuitevoerders het

noodig oordeelden, voorzigtigheid aan te bevelen bij het betreden van het vaartuig. 't Zij, van wege het groot aantal, het den reizigers toescheen, niet allen te kunnen worden opgenomen, en daardoor zoo onverhoeds op de schuit aandrongen, 't zij men uit onbedachtzaamheid niet naar de aanmaningen van de gezagvoerders — R. A. VAN LATEN en D. BAZUIN, eerstgenoemde een ervaren oud-zee-man — luisterde, dit is niet te bepalen, maar zeker is het, dat hunne aanmaningen tot voorzigtigheid niet werden opgevolgd, en bijna gelijktijdig betrad een veertigtal menschen de barge. Door dien plotseling verkregen last op zijde hellende, wilden de aankomenden zulks verhelpen, door zich naar de andere zijde van het vaartuig te wenden. Hierdoor geraakte het in slingerende beweging, waardoor de reizigers het evenwigt verloren en nedervielen, 't welk ten gevolge had, dat er een twaalfstal menschen in het water geraakte en zij, door zich aan de op het dek bevindende vrachtgoederen vast te klemmen, een groot gedeelte daarvan medesleurden. Groot was de ontsteltenis, die op dat oogenblik allen beving. Door ijverige inspanning echter mogten de hulpaanbrengenden er in slagen, om allen te redden. Evenwel bevond zich onder hun getal een jongman — een timmermansgezel uit Uskwert — die den dood zeer nabij was. Eenige ijlings toegesnelde geneeskundigen hadden het geluk, na een aanhoudend krachtdadig aangewend hulpbetoon van omstreeks vier uren, den lijder tot het bewustzijn terug te roepen. Met bereidvaardigheid werd de drenkeling door de bewoners der herberg, waar de schuit afvaart, opgenomen, en wordt aldaar ook thans nog met de meeste zorg verpleegd, daar zijn toestand nog veel te wenschen overlaut. — De schade aan goederen, welke in het water zijn geraakt, is nog al aanmerkelijk, daar zich onder dezelve bevonden een vat suiker van ruim 300 Ned. ponden, een pot kandij en 2 mudden erwten, al 't welk grootendeels is bedorven of verloren geraakt. 39

Dit ongeval zal enige dagen voldoende gespreksstof hebben opgeleverd in onze streek. Maar zoals gewoonlijk en misschien terecht

stonden ook hier de beste stuurlieden weer op de wal, want in nummer 46 van Dinsdag 9 Junij 1846 stond het volgende:

Betrekkelijk het gebeurde met de barge, varende van Groningen op Uithuizen (zie ons nommer van den 5den dezer), zijn wij verzocht het volgende te plaatsen:

ZANDEWEER, 6 Junij 1846.

Hoewel de berigten, voorkomende in de Gron. en Prov. Gron. couranten van den 5den dezer, betrekkelijk het ongeval met de barge op Uithuizen, op Dingsdag, den 2den dezer, over het algemeen naar waarheid gesteld zijn, meent steller dezès, die bij het ongeluk tegenwoordig was, daarop toch ééne aanmerking te moeten maken in het belang van het publiek en ook in het belang der schuifevoerders.

In beide couranten wordt als de oorzaak van het ongeluk voorgesteld het onbedachtzaam betreden of bespringen van het vaartuig door eene te groote menigte personen op eens; doch dit moge tot het ongeval de naaste aanleiding gegeven hebben, steller dezès houdt het er voor, dat de eigenlijke oorzaak van het ongeluk gelegen is in den te grooten last, waarmede men het dek van het ranke vaartuig bezwaard had; behalve de beschadigde goederen toch, bestaande, volgens opgaaft, uit ruim 300 Ned. ƒ suiker, een pot kandij en 2 mudden erwten, lagen er nog onderscheidene zakken, enz. op de barge. en hoewel die last het vaartuig niet zoude gehinderd hebben, wanneer éérst de passagiers in de barge hadden plaats genomen, moest dezelve, van binnen nagenoeg ledig zijnde, er te eerder door kantelen bij het opstappen der menigte. Waren die goederen niet aanwezig geweest, of had men dezelve beneden geplaatst, het ongeval zoude meer dan waarschijnlijk niet hebben plaats gehad. Steller dezès kan zich dus zeer wel vereenigen met den wensch, in genoemde couranten uitgedrukt, dat dit voorval aanleiding moge geven, dat voor het vervolg meer bedachtzaamheid worde in acht genomen bij het betreden der barge; maar meent er toch vooral te moeten bijvoegen, dat het gebeurde tevens aanleiding geve, dat voortaan de schuifevoerders nimmer eenige goederen van gewigt boven op dit zoo ligt beweegbare vaartuig plaatsen; zij zullen daardoor de gerustheid en veiligheid van hen, die zich met hetzelfde vervoeren laten, en hun eigen belang bevorderen; of liever nog, moge dit voorval aanleiding geven, dat er verordeningen worden vastgesteld, die zulks beletten, opdat daardoor dergelijke, of misschien nog grootere rampen worden voorgekomen.

De krantelezer in 1846 zal bij het lezen van een advertentie in het zelfde nummer (afb. 3) nog wel niet

gedacht hebben dat een ander voermiddel de trekschuit binnen 60 jaar overbodig zou maken.

“*” Bij **W. DE GREBBER**, Boekhandelaar te Amsterdam, is van de pers gekomen:

BIJDRAGEN TOT DE KENNIS VAN SPOORWEGEN, inhoudende: Over de Atmospherische Spoorwegen. Proeven aangaande het Stoken der Locomotieven met Turf. Voorschriften, die bij den aanleg van een' Spoorweg moeten worden in acht genomen. Beschrijving van bijzondere Remtoestellen voor Spoorwagens. Met 2 uitslaande Platen. Eerste Stuk. Prijs *f* 1 — 40.

In een advertentie in de Provinciale Groninger Courant van 18 september 1893 deelt de ondernemer P. de Roo mee dat de bargedienst tussen Warffum en Groningen op de

vrijdag is gestaakt. (afb. 4) Mogelijk was de opening van de spoorlijn Groningen-Sauwerd-Roodeschool op 16 augustus 1893 hiervan de oorzaak.

Barge Warffum-Groningen.

De ondergeteekende **PIETER DE ROO**, ondernemer der **BARGEDIENST**, wonende te Warffum, brengt naar aanleiding van art. der wet van den 23sten April 1880, **Staatsblad no. 67**, ter algemeene kennis, dat de dienst des **Vrijdags** tusschen **Warffum en Groningen** is **GESTAAKT**.

De ondernemer **P. DE ROO**.

Prov.Gron.Courant; 18 September 1893.

Lit.: Nieuwsblad v/h Noorden
Groninger Encyclopedie

J. Toonstra

INDELING EN HERINDELING GEMEENTEN

Aan het eind van het jaar 1795 hield de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden op te bestaan. Franse troepen bezetten haar gebied en de Bataafse Republiek werd gesticht. Aan familieregering was een eind gekomen.

In 1798 werd een Intermédiair Administratief Bestuur ingesteld. De Staatsregeling van dat jaar bracht Stad en Lande van Groningen onder het Departement van de Eems. Het gebied werd ingedeeld in 47 plaatselijke besturen. Daartoe behoorden:

- Warffum met 1464 inwoners	Warffum Breede Den Andel Westermieland
- Kantens met 1290 inwoners	Kantens Rottum Stitswerd Oldenzijl Zandeweer
- Uithuizen met 2010 inwoners	Uithuizen Usquert
- Uithuizermeeden met 1460 inwoners	Uithuizermeeden Oostermieland
totaal 6224 inwoners.	

Het plaatselijk bestuur was overeenkomstig de bepalingen van de Staatsregeling een administratief lichaam. Het was verplicht tot uitvoering van alle Decreten en besluiten van de Constituerende Vergadering, het Uitvoerend Bewind van de Bataafse Republiek en de bevelen van het Intermédiair Administratief Bestuur, dan wel daartoe opdracht te geven. Wetgeving en rechtspleging waren niet toegestaan. Het plaatselijk bestuur werd niet

van geldmiddelen voorzien. In 1806 werd het Koninkrijk Holland ingesteld. De gemeentebesturen werd de bevoegdheid gegeven tot het regelen van hun huishouding (1807). De wet verdeelde de gemeenten in twee klassen en wel boven en beneden 5000 inwoners. Op 31 mei 1808 werd een nieuwe gemeentelijke indeling afgekondigd. Van de vier gemeenten uit 1798 bleven er drie over. Warffum verdween. Uithuizen werd gevormd met de dorpen Warffum, Breede en

Usquert, Uithuizermeeden met Oldenzijl en Eppenhuisen en Kantens met Rottum, Stitswerd, Zandweer en Oosternieland.

Het grondgebied van het Koninkrijk Holland werd in 1810 ingelijfd bij het Franse Keizerrijk. In Frankrijk was elk departement verdeeld in arrondissementen en deze in marie- en of communes. Op 6 januari 1811 werden de Franse wetten verbindend verklaard voor de departementen van het voormalig koninkrijk. Aan het hoofd van een gemeente (mairie) zou een maire en een of twee ad-

juncten door de prefect van het departement worden benoemd en een conseil municipal (gemeenteraad) van 10 tot 30 leden, afhankelijk van het zielental, eveneens te benoemen door de prefect.

Een nieuwe indeling in gemeenten werd geregeld bij Keizerlijk decreet van 21 oktober 1811. Deze indeling is grotendeels in stand gebleven tot 1990. Waren er in Groningen en Ommelanden 47 gemeenten, in 1808 werd het aantal verlaagd tot 37, maar in 1811 gebracht op 62. In 1811 ontstonden de gemeenten:

- Warffum met 942 inwoners	Warffum (876)
Breede (66)
- Kantens met 1503 inwoners	Kantens (426)
Rottum (245)
Stitswerd (203)
Eppenhuisen (215)
Zandweer (414)
- Uithuisen met 1309 inwoners	
- Uithuizermeeden met 1732 inwoners	Uithuizermeeden (1401)
Oldenzijl (154)
Oosternieland (177)
- Usquert met 868 inwoners	

totaal 6354 inwoners.

Bij Koninklijk Besluit van 7 mei 1819 werd het Reglement van Bestuur voor het platteland der provincie Groningen als de op één na laatste vastgesteld, gevolgd door een Algemeen Reglement op het bestuur ten plattelande van 23 juli 1825. In dit laatste reglement werd bepaald dat het bestuur der gemeente zou bestaan uit een burgemeester, door de Koning benoemd, twee assessoren (wethouders) en een zeven tot negen leden tellende gemeenteraad. De assessoren zouden worden benoemd door de Commissaris des Konings, de raadsleden door de Provinciale Staten. In 1851 werd de gemeentewet, na vele malen gewijzigd ook nu nog van kracht, ingevoerd. In 1825 was de benaming schout vervangen door burgemeester, in 1851

werd de assessor wethouder genoemd.

Tot de herindeling per 1 januari 1990 bleef de indeling van 1811 voor het gebied van de huidige gemeente Eemsmond (Hefshuizen) van kracht. Van de 62 gemeente in 1811 werden tot 1826 door samenvoeging vijf opgeheven, zodat 57 resteerden. Dit aantal werd tot 1949 gehandhaafd. Van 1949-1989 werden zeven gemeenten opgeheven, zodat bij de herindeling 50 werden betrokken. Dit aantal werd per 1 januari 1990 gehalveerd. Door samenvoeging van Hefshuizen (oud Uithuizen en Uithuizermeeden), Kantens, Usquert en Warffum werd Eemsmond een gemeente met 16550 inwoners.

W. Duinkerken